

България и началото на славянската книжнина

Ваня Мичева, Елка Мирчева, Марияна Цибранска-Костова

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Старобългарските азбуки

Ⲑ ⲑ Ⲓ ⲓ Ⲕ ⲕ
Ⲍ ⲍ Ⲏ ⲏ Ⲑ ⲑ Ⲓ
ⲓ Ⲕ ⲕ Ⲍ ⲍ Ⲏ
ⲏ Ⲑ ⲑ Ⲓ ⲓ Ⲕ ⲕ
Ⲍ ⲍ Ⲏ ⲏ Ⲑ ⲑ Ⲓ
ⲓ Ⲕ ⲕ Ⲍ ⲍ Ⲏ
ⲏ Ⲑ ⲑ Ⲓ ⲓ Ⲕ ⲕ
Ⲍ ⲍ Ⲏ ⲏ Ⲑ ⲑ Ⲓ
ⲓ Ⲕ ⲕ

А Б В Г Д Е Ж
З І ІІ Н К Л М Н
О П Р С Т ОУ Ф Х Ѡ
Ѳ Ц Ч Ш Ъ Ы Ь
Ѧ Ю ІА ІЕ АЖ
Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ Ѧ

Кога е създадена първата славянска азбука?

- В „Пространното житие на св. Кирил“ създаването на азбуката и първите преводи на славянски език се отнасят към 862, 863 г. и се свързват с молбата на княз Растица (Ростислав) към византийския император Михаил III. във Велика Моравия да бъдат изпратени християнски просветители, които да разясняват Божието слово на разбираем език. Тази мисия е възложена на Константин Философ.
- Доста по-рано, около 855 г., Кирил се оттегля от светските си задължения в манастира на планината Олимп в Мала Азия при брат си Методий и двамата „беседват само с книгите“. Тази дата се подкрепя от “За буквите” на Черноризец Храбър.

За кого е създадена първата славянска азбука и литература?

- за християнизиранието на българските славяни в пределите на Византия.
- за славяни от съседни държави.
- Константин-Кирил се подготвя за просветителска мисия сред населението на България.
- За Брегалнишката мисия на Кирил се съобщава в българските съчинения: „Кратко Кирилово житие“, „Солунска легенда“, „Проложни жития на св. св. Кирил и Методий“, „Второ Наумово житие“; в латинските извори: „Моравска легенда“, „Чешка легенда“, „Латинска легенда“; в гръцките източници: „Пространно Климентово житие“, „Кратко Климентово житие“, „Житие на св. Наум“.

На какъв език са написани първите преводи на Кирил и Методий?

- Кирил и Методий са живели сред български славяни, познавали са отлично именно техния език. Както пише в „Пространното житие на св. Методий“, императорът им казва: „Вие сте солуняни, а всички солуняни говорят чисто славянски“.
- Константин-Кирил създава първата славянска азбука за солунското наречие, което принадлежи към югоизточните български рупски диалекти. Следователно езикът на солунските братя по етническа принадлежност е старобългарски. За него са характерни съчетанията шт, жд (в думи като **нощъ, пещъ, гражданинъ, рожденьъ, межда**), широкият гласеж на ят (в думи като **лѣто, бѣлъ, млѣко**), употребата на дателен притежателен падеж вместо родителен притежателен (**отѣць емоу** вместо **отѣць его**; днешното българско *баща му*, срещу което в останалите славянски езици стои конструкция от типа на руското *отец его*)

Доказателства за българския характер на Кирило-Методиевия език

- Съвременните постижения на диалектолозите от Института за български език, представени в *Обобщаващия том на Българския диалектен атлас*, по безспорен начин показват тези старинни черти на солунския говор, както и връзката му с рупските български диалекти.
- В „Старобългарския речник“, дело на езиковедите историци от Института за български език, всяка речникова статия завършва със сведения за новобългарските съответствия на заглавната дума, издирени в 87 източника, които потвърждават, че 90% от лексиката на старобългарските класически произведения има съответствие в българските диалекти, в съвременния книжовен език или в българската топонимия и антропонимия.

Същност на Кирило-Методиевото дело

- Солунските братя заминават за Велика Моравия през 863 г. Там те разпространяват християнското учение на разбираем език, защото българският е родствен на чешкия и словашкия, които се говорят в тази държава. Кирил защитава правото на всички народи да разбират Божието слово, да имат книги и писменост на собствения си език не само с делата си, но и със съчиненията си: “Проглас към евангелието”, Реч срещу триезичната ерес, произнесена във Венеция.
- След смъртта на Кирил през 869 г. Методий продължава общото им дело. Като епископ на Панония и Моравия той непрестанно разширява обсега на славянското богослужение.
- Идеята за равното право на всички народи да творят самобитна култура е личният принос на солунските братя в развитието на европейската цивилизация. Нейното осъществяване в пределите на славянския свят предшества превода на Библията на говорим френски език с три века, а на говорим английски – с четири века.

Българският владетел с дадения му от Бога народ приемат християнството

Св. цар Борис. Миниатюра от Учителното евангелие

Каква е съдбата на Кирило-Методиевото дело?

- След смъртта на Методий през зимата на 885 – 886 г. Кирило-Методиевото дело във Велика Моравия е унищожено. Следите от него биха изчезнали в европейската културна история, както изчезват преводите на епископ Вулфила от IV в.
- Това не се случва благодарение на намесата на българската държава. Учениците на Кирил и Методий – Климент, Наум и Ангеларий, изгонени от Велика Моравия, преминават р. Дунав и са посрещнати с почест в Плиска.
- Така възниква първият книжовен център в България – Плиско-Преславският. В него се превеждат и преписват богослужебни книги. Иоан Екзарх, Константин Преславски, Презвитер Григорий, Черноризец Храбър, Тудор Доксов и самият Симеон създават оригинални съчинения.
- Княз Борис решава да обособи втори книжовен център. Изпраща Климент в областта Кутмичевица с главни градове Охрид, Девол и Главиница и с административни разпоредби му осигурява възможност да създаде училища в тях. В Охридската школа по сведения на „Пространното житие на св. Климент“ от Теофилакт Охридски Климент обучава 3500 ученици – четци, дякони и свещеници.

България спасява и разпространява Кирило-Методиевото дело

- Така двама прозорливи български владетели – княз Борис и цар Симеон – спасяват Кирило-Методиевото дело с последователна държавна политика и финансова и юридическа подкрепа на Кирило-Методиевите ученици и техните съмишленици.
- При покръстването на Киевска Рус през X в. и на Сърбия през XI в. произведенията на старобългарски език са пренесени в тези страни и векове наред са използвани и преписвани от славянските народи в тях.
- България доразвива делото на светите братя, като го разпространява в един огромен пространствено-времеви континуум от Синайската планина до Урал и Северния ледовит океан през IX – XVIII в. Защото именно в тези граници са открити преписи на старобългарски произведения.

Глаголицата – първата славянска и българска азбука

- Днес в науката няма спорове около това коя е първата славянска азбука. Това е глаголицата, която е дело на Константин Кирил. Кирил и Методий насочват усилията си не само към създаването на нова графична система, но и към нещо още по-важно – въз основа на един говорим български диалект те създават старобългарския книжовен език.
- Глаголическите букви са изградени от три основни фигури – кръст (най-важен символ в християнството), триъгълник (знака за единството на Светата Троица) и кръг (знака на безкрайността). Тези три основни съставлящи фигури я различават отчетливо от графичните системи в Европа, използвани през IX в.

Глаголицата – първата славянска и българска азбука

- Глаголицата е съвършено творение на изключително добре подготвен филолог. Тя е пропита с християнска вяра, символика, симетрия, строго премислен ред, с голямо познаване на старобългарската реч с цялото ѝ изобилие на специфични звукове.
- В началото на азбуката са подредени звучните съгласни, беззвучните са обособени в края ѝ. Колкото и далеч да е по външен вид от гръцката азбука, глаголицата следва подредбата на графемите в нея, които от своя страна следват финикийското писмо – започва с „а“, както гръцката започва с „алфа“. Според този ред в края на азбуката са разположени графемите за старобългарските съгласни и гласни, които не са част от гръцката фонологична система (като буквите за двата ера, двете носовки, ят, ш, ц, ч и др.).

Глаголицата и старобългарската книжнина

- С глаголица са записани първите старобългарски преводи.
- Нея славянските първоучители отнасят във Велика Моравия и Панония.
- На нея Кирил и Методий и техните последователи обучават стотици ученици в Блатненското княжество на княз Коцел, където отсядат по пътя си към Рим.
- Глаголицата и глаголическите книги освещава в Рим папа Адриан II.
- На глаголица са написани старобългарските преводи, извършени от Методий и учениците му.
- Глаголица и глаголически книги донасят със себе си прогонените Кирило-Методиеви ученици Климент, Наум и Ангеларий в България на княз Борис.
- На глаголица се пише в старобългарските книжовни средища Плиска, Преслав и Охрид. На глаголица са били написани много от оригиналните старобългарски съчинения от Златния век.

Разпространение на глаголицата

- Глаголическата писменост е била разпространена по цялата територия на България.
- Откритите множество глаголически надписи в Преслав, Равна, Мурфатлар, най-древният глаголически абецедар от Златната Симеонова църква доказват, че глаголицата е била използвана и в столицата Преслав, и в по-отдалечените от нея североизточни краища през първата половина на X в.
- В Преслав на глаголица Климент Охридски, Наум Охридски и Константин Преславски създават цикли богослужебни песнопения с акростихове, в чиито преписи има ясни следи от глаголически оригинал.
- Глаголическа подредба на акростиха имат и два цикъла азбучни стихире за дните преди Рождество Христово и преди Богоявление.
- На глаголица около 893 г. Константин Преславски пише и прочутата си „Азбучна молитва”, в която акростихът е според глаголическата азбука.
- На глаголица е бил написан трактатът на Черноризец Храбър „За буквите”, някои от съчиненията на Йоан Екзарх, както и значителна част от усилено превежданата в Преслав византийска книжнина.

Глаголица в кирилските ръкописи.

Глаголицата в Хърватия

- Глаголическите букви остават по страниците на ръкописните кодекси в славянската книжна традиция чак до XIV – XV в., дълго след утвърждаването на кирилицата, като единични букви, части от текст или като тайнопис.
- Особено дълга е историята на хърватската глаголическа писменост в Далмация, Истрия, островите в Ядранско море. Буквите са вариант на българската кръгла глаголица и имат характерни ъглести очертания. Хърватската глаголица има устойчив и независим път на развитие, който завършва през XIX в., когато папа Лъв XIII разрешава печатането на глаголически книги.

Кирилицата –втора по време на възникване старобългарска азбука

- Името на новата графична система *кирилица* произхожда от личното име Кирил.
- Първоначално се смята, че се отнася за глаголицата, тъй като именно тази азбука е сътворил Константин Кирил Философ.
- Според най-разпространеното мнение кирилицата е наречена така в памет на Константин Кирил Философ като знак за приемственост с безсмъртното му дело.

Условия за появата на кирилицата

- Новата азбука се появява в края на IX в. или самото начало на X в. в пределите на Първото българско царство.
- Тя е цивилизационно явление. Макрорамката за появата ѝ е византийският културно-цивилизационен модел, от който новата християнска държава на българите черпи престиж, за да се утвърди на картата на средновековна Европа.
- Причините за въвеждането ѝ се коренят в силното и продължително присъствие на гръцкото писмо като официална епиграфска и канцеларска писменост за нуждите на българската държава преди християнизацията.

Кирилицата и историческият контекст на появата ѝ

- В паралелното използване на глаголицата и кирилицата и постепенната замяна на първата с втората азбука не бива да се търси някакво историческо противоречие или напрежение. Това е постепенен, еволюционен процес, вътрешен развой и практическо утвърждаване на едната от двете писмени системи с утилитарна цел.
- Между глаголицата и кирилицата има безспорна графична приемственост.

Произход на кирилицата

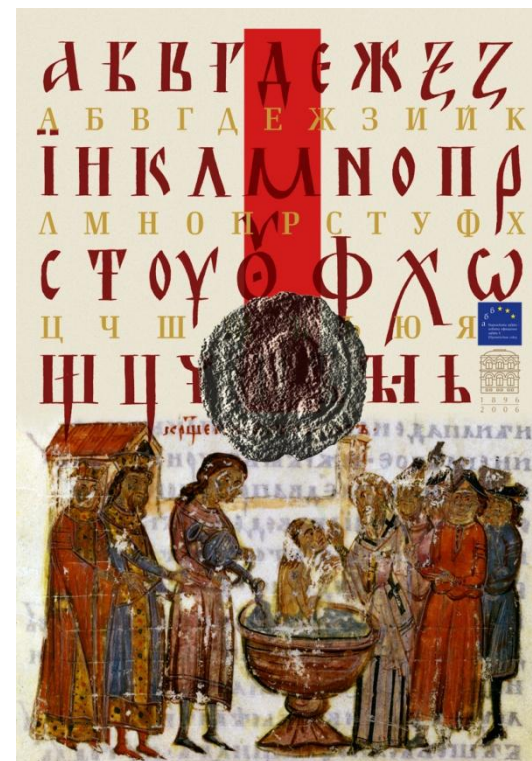
- Кирилицата възниква на основата на гръцкия маюскулен унциал – строго, симетрично, тържествено писмо, предназначено за делови нужди, с основни графични елементи триъгълник и прави вертикални части, които образуват с другите чертици ъгли.
- 12 от общо 36 кирилски букви, отразяващи особеностите на старобългарската реч (звукове като б, ж, з, ц, ч, ш, щ, еровете, носовките, ятовата гласна), имат за свой образец съответните глаголически знаци.
- Знаците за четирите йотувани гласни – ІѦ, ІѢ, ІѤ, ІѦ – не се срещат в глаголицата.

Две теории за началото на кирилицата

- Кирилицата е еднолична обработка на св. Климент Охридски – един от най-ревностните ученици на солунските братя и верен сподвижник на архиепископ Методий. За пръв път хипотезата е изказана от П. Й. Шафарик през 1857 г.
- Кирилицата е продукт на Преславския книжовен център и цар-Симеоновото меценатство на книжнината и културата от началото на X в. Тя е колективно дело на преславски книжовници и е подкрепена от българската владетелска институция като акт на единство и консолидация.

Кирилицата – духовно достижение

- Тя въплъщава най-престижния графичен опит на две ключови писмени системи – гръцката азбука и първата старобългарска азбука глаголицата.
- Тя става културен код за принадлежност към православието и за създаване на православна културно-религиозна общност през Средновековието.
- Тя е материалната основа за развитието на старобългарския книжовен език.
- Тя е толкова дълготраен във времето компонент на ключовата триада *език – азбука – книжнина*, че в началото на 21-и век все още формира идентичност.

Старобългарските надписи

✠ СѢДЕЖИ ТЪ МО
СТНУ БУРЪ ГОУ БЪ
ЛѢ БЪ И ВЪ И ПРИ
СѸМЕОНЪ ЧРЪ
И ПРИ ТЕТРЪ ЧРЪ
С, НѢЖЕ ДЕСА
ТЪ ЛѢ... БЪ И ОСТА
ВНЪЗ. РЪ ГОУ БЪ И
СТВОИ ВЪ СЕИМЪ И
БЪ И ТЪ БУРЪ И ОРЪ
ТЪ ЧЪ И ВЪ ТОМЪ СЪ
ВРЪШНЪ... НЪ И СВОГ

✠ ВЪ НМАѠ ТЪ ЧАНЪ
ННѢ АНСТЪГО ѠОУХЪ
ТЪСАМО ННѢ РАБЪ БЪ
ПОЛАГАХ ПАМѢТЪ
ѠНМАТЕРННѢ РАТЪ
АИ СРЪСТЪХЪ СЪ
ННЕМѢОУ СЪ ПЪ
И СОЛЪРАБЪ БЪ
✠ РАВНЪ НА ПН
ЛѢТО ОТЪ СЪ ТЪ
УЪ: ФЪ ННЪ ѠН